

УДК 94(477):355.311 УПА “194/195”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13713>

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ У БОРОТЬБІ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ (кінець 1940-х – середина 1950-х років)

Костянтин КОНДРАТЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна
e-mail: kostyankyondratuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5998-357X

У статті зазначено, що перше повоєнне десятиліття стало часом важких випробувань для населення західноукраїнських земель. У 1944–1945 роках у регіоні було поновлено сталінський тоталітарний режим. Розпочалася радянська економічна і суспільно-політична інтеграція. Форсоване інтегрування західноукраїнських земель до системи “казарменого соціалізму”, що панував у СРСР, викликало опір з боку УПА, яка закликала до повного визволення українського народу з-під московського-більшовицького гніту. Свою мету вона вбачала в побудові самостійної, соборної Української держави.

Наголошено, що головною тактикою УПА стала партизанська війна – несподівані напади, засідки, рейди, саботаж. Загони УПА перешкоджали колективізації, депортаціям населення, розгортанню радянського адміністративного апарату, ліквідували офіцерів НКВС, партійних активістів і тих, кого підозрювали у співпраці з радянським режимом. Велася також диверсійна діяльність. Підпілля розгорнуло активну агітацію і пропаганду серед місцевого українського населення та представників інших національностей.

Тоталітарний режим вдався до масового терору. Органи держбезпеки та внутрішніх військ діяли як завойовники, грубо нехтуючи будь-які норми законності. Своїм завданням вони вважали не тільки знешкодження збройного опору ОУН і УПА, а й залякування населення. І це робилося методами грубого тиску – оголошення сіл “бандерівськими”, фальсифікаціями карних справ, прилюдним демонструванням вбитих повстанців, спаленням сіл тощо. Використовувався весь досвід “таємної війни”, навіть створення псевдо повстанських загонів і боївок для розкриття повстанських схованок. У березні 1950 р. загинув командувач УПА Роман Шухевич. Після цього Рух Опору пішов на спад, але повністю не припинився. Збройні виступи ще тривали до середини 1950-их років. Тоталітарному режимові ціною жорстоких репресій і великої переваги у військових силах вдалося придушити український повстанський рух, однак, боротьба УПА мала далекосяжні політичні наслідки.

Ключові слова: Українська Повстанська Армія, західні області України, сталінський тоталітарний режим, Рух Опору.

Постановка проблеми. Політична ситуація, з якою сталінський диктаторський режим з перших днів свого повернення зіткнувся в західних областях України, помітно відрізнялася від того, як вона висвітлювалася в більшовицьких засобах масової інформації. У них націоналістичний рух характеризувався як рух одиниць, купки політичних діячів, що зв’язані з німецькими окупантами і не користуються підтримкою основної маси населення. Однак насправді все виглядало зовсім інакше. ОУН і УПА мали в західних областях України досить широку і масову підтримку з боку місцевого населення. На початку 1944 р. УПА поділялася на чотири групи: УПА – Північ (Волинь і Полісся); УПА – Захід (Галичина, Буковина, Закарпаття, Закарпаття); УПА – Південь (Кам’янець – Подільська, Житомирська, Вінницька і південна частина Київської області); УПА – Схід (північ Житомирщини і Київщини, частина Чернігівщини). Кожна з груп ділилася на воєнні округи, а вони у свою чергу – на тактичні відтинки¹.

З наступом Червоної армії на західні землі України УПА закликала до “повного визволення українського народу з-під більшовицького та німецького гніту...”. Свою мету вона вбачала в “побудові Самостійної Соборної Держави без панів, поміщиків, капіталістів, без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів”.

Аналіз досліджень. У дослідників через брак достовірних джерел досі немає єдиної думки щодо чисельності УПА. Петро Мірчук вважав, що на початку 1944 р. кількість бійців УПА налічувала 100 тис. осіб². Володимир Косик стверджує, що за архівами УПА, на кінець 1944 р. тільки УПА – Захід мала близько 40 тис. Загальна кількість бійців УПА, отже, зазначає історик, могла бути від 80 до 100 тис. Умови боротьби і необхідність обмежити число жертв змусили головне командування

¹ Кость Бондаренко, Юрій Киричук, *Українська Повстанська Армія. Довідник з історії України*. А.-Я. За загальною редакцією Ігора Підкови і Романа Шуста. (Київ: Генеза, 2001), 941.

² Петро Мірчук, *Українська повстанська армія: 1942–1952. Документи і матеріали* (Львів: Львів. обл. рада, 1991), 51.

УПА поступово провести часткову демобілізацію. Після закінчення Другої світової війни, відповідно до наказу головного командування Василь – Сидор Шелест, командуючий УПА – Захід, поступово зменшив особовий склад до 12 тис. добре підготовлених бійців, які могли витримувати злигодні затяжної партизанської війни. Особовий склад інших груп, зокрема, групи “Північ”, також був скорочений³.

Дещо іншої думки щодо кількості вояків УПА дотримується Іван Білас. За його підрахунками, на початку 1944 р., коли чисельність УПА була найбільшою, у її загонах налічувалося близько 45 тис. осіб, у 1945 р. – до 20–25 тисяч⁴. По селах і містечках було окрім цього чимало підпільників і симпатиків ОУН і УПА. Соціальну базу УПА складало переважно місцеве селянство. У доповідній записці на ім'я секретаря ЦК КП(б)У О. Кириченка вказувалося, що в загонах УПА є понад 200 жителів села Мокротин Нестерівського району, 54 мешканців із села Бубнів Краковецького району Львівської області, 84 мешканці села Синьовидне-Верхнє Сколівського району, 40 упівців походили із села Старі Стрелища Новострільківського району Дрогобицької області⁵. Це було характерним для багатьох сіл західних областей України.

Виклад основного матеріалу. На початку 1944 р. остаточно викристалізувалася організаційна структура ОУН і УПА. Провід ОУН (Самостійників Державників) очолив Роман Шухевич. До складу головного проводу входили – Д. Маївський, Р. Волошин, М. Арсенич, Д. Грицай, М. Прокоп, Р. Кравчук, Д. Клячківський, В. Кук, Д. Ребет, О. Логуш⁶. Тоді ж повністю сформувалася Головна команда УПА. Повстанський штаб було розташовано біля м. Миколаєва на Львівщині⁷. Головнокомандувачем УПА у листопаді 1943 р. було призначено Р. Шухевича.

У середовищі УПА, яка перетворилася у всеукраїнську надпартійну збройну силу, визріла ідея об'єднання всіх політичних формувань, незалежно від ідеологічної та світоглядної орієнтації у представницький орган керівництва визвольною боротьбою українського народу. Велику роль у цьому процесі відіграв видатний воєначальник і політик, командувач УПА Роман Шухевич.

11–15 липня 1944 р. біля села Недільня на Львівщині відбувся Великий Збір представників регіонів України різного політичного спрямування. Великий Збір проголосив утворення Української Головної Визвольної Ради (УГВР), ухвалив устрій тимчасового українського парламенту, обрав керівні органи⁸. Президентом УГВР обрано колишнього члена Центральної Ради Кирила Осьмака. Генеральний Секретаріат (уряд) і міністерство військових справ очолив Р. Шухевич. Раді була підпорядкована УПА і провід ОУН. Збір затвердив постанови Надзвичайного збору ОУН 1943 р., який проголосив курс на демократизацію, скасував принцип однопартійності у суспільстві та державі і, таким чином, суттєво трансформував програму ОУН, зробив її прийнятною для широкого загалу України⁹.

З літа 1944 р., коли Р. Шухевич очолив Генеральний секретаріат УГВР, його авторитет у визвольному русі досяг апогею. Однією з привабливих рис характеру Р. Шухевича була відсутність у нього амбіцій, претензій грати роль “вождя”, що зближувало його із засновником ОУН Є. Коновальцем. Саме завдяки волі та наполегливості Р. Шухевича повстанська боротьба ОУН і УПА продовжувалася до середини 1950-х років, хоч сам він пішов з життя раніше.

Зміцнення УПА проходило на тлі великих успіхів Червоної армії. Наприкінці грудня 1943 р. радянські війська перейшли у наступ. Перший Український фронт генерала М. Ватутіна на початку лютого 1944 р. зайняв Шепетівку, Рівне і Луцьк. Другий Український фронт дійшов до Ясс, а Третій і Четвертий фронти вели успішні наступальні бої на півдні України.

Услід за військами Червоної армії у західні землі України прибували партійні та радянські працівники, які поновлювали тоталітарний режим. Це означало, що збройний конфлікт між УПА і сталінським режимом ставав неминучим.

³ Володимир Косик, *Україна і Німеччина у Другій світовій війні* (Париж-Нью-Йорк-Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1993), 445–446.

⁴ Іван Білас, *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз 2* (Київ: Либідь; Військо України, 1994), 425.

⁵ Богдан Ярош, *Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30-50-ті роки ХХ ст.: історико-політологічний аспект* (Луцьк: Надтир'я, 1995), 66–67.

⁶ Юрій Киричук, *Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ ст.* (Львів: Вид. ЛНУ імені Івана Франка, 2000), 93.

⁷ Михайло Прокоп, *Роман Шухевич-Чупринка й ОУН-УПА в 1943-1944 роках 1* (Сучасність, 1976), 66.

⁸ Тарас Андрусак, *Українська головна Визвольна Рада*. Довідник з історії України. А.-Я. За загальною редакцією Ігора Підкови і Романа Шуста. (Київ: Генеза, 2001), 911–912.

⁹ *Історія України*, керівник автор колективу Юрій Зайцев (Львів: Світ, 2002), 336–337.

Радянські каральні органи передусім взяли за ліквідацію оунівського підпілля в центральній та південній Україні. На 5 березня 1944 р. на сході та центрі України НКВС-НКДБ викрили 196 осередків ОУН¹⁰.

Першим кроком, який віщував у недалекому часі рішучі дії проти УПА, стало звернення Президії Верховної Ради, Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У від 12 лютого 1944 р. “До учасників так званих “УПА” та “УНР”. У ньому пропонувалося рядовим воякам обох збройних формацій скласти зброю і припинити боротьбу з радянською владою. У випадку невиконання цієї вимоги на них чекали суворі кари¹¹.

У відповідь на це звернення керівні структури ОУН і УПА розгорнули широку контрпропаганду. Більше того, саме у лютому 1944 р. дії загонів УПА–Північ у тилу Червоної армії ставали все помітнішими.

Однак, мабуть, поранення генерала армії М. Ватутіна повстанцями, що сталося на Рівненщині 29 лютого 1944 р., підштовхнуло радянську сторону до активних дій проти УПА. Уже 6 березня 1944 р. начальник Управління контррозвідки “Смерш” 1-го Українського фронту в доповідній записці М. Хрущову з приводу випадку з командувачем військами фронту висловився за необхідність “створення єдиного організаційного центру, який би об’єднав напрями дій усіх органів, що ведуть боротьбу з “бандитизмом”¹². Після цього, у середині березня 1944 р. було створено оперативний штаб НКВС з боротьби з ОУН і УПА в Рівному. До цього штабу прибули високі чини НКВС-НКДБ – генерали С. Круглов та І. Серов. Водночас по лінії Українського штабу партизанського руху розроблявся проєкт плану залучення партизанських з’єднань для придушення повстанського визвольного руху в західних областях України. Командування військами 1-го Українського фронту для участі в операціях проти УПА виділило кавалерійську дивізію, 8 легких танків і 20 бронемашин¹³.

Навесні 1944 р. у західний регіон України було стягнуто значну кількість внутрішніх військ. У Волинській області розмістили одну дивізію НКВС, три полки та одну бригаду загальною кількістю 5 285 чол.; у Рівненській області було зосереджено одну дивізію та чотири бригади у загальній кількості 8 754 чол.; у Львівській області – чотири бригади та один кавалерійський полк (усього 6 525 осіб); у Тернопільській області сконцентровано три бригади загальною чисельністю 3 057 бійців; у Станіславській області – бригада чисельністю 1 328 осіб; у Чернівецькій області – дві бригади чисельністю понад 1 300 солдатів і офіцерів. Усього у західних областях України було дислоковано понад 26 тис. солдатів і офіцерів. Крім того, у Волинську і Рівненську області пізніше перекинута ще дві дивізії чисельністю 2 278 і 2 958 осіб¹⁴.

Упродовж квітня 1944 р. відділи контррозвідки і частини охорони тилу 1-го Українського фронту провели проти ОУН і УПА 444 операції на території, яка охоплювала 270 населених пунктів Волинської, Рівненської, Станіславської і Тернопільської областей. У результаті бойових дій і облав загинуло 260 повстанців, затримано для перевірки 9 тис. осіб, захоплено 530 складів, зокрема, 135 зі зброєю¹⁵.

У цей час у боротьбу проти УПА підключено й прикордонні радянські війська. У квітні – травні 1944 р. прикордонники 1-го Білоруського фронту мали 68 бойових зіткнень з українськими повстанцями у північних районах Волинської та Рівненської областей. На території Тернопільської і Станіславської областей, за даними радянської сторони, прикордонні війська за квітень – червень 1944 р. ліквідували 30 формувань УПА.

Радянська тактика боротьби з повстанцями у 1944 р. найчастіше зводилася до оточення загонів УПА переважаючими військовими силами з метою їх повного розгрому. При цьому чи не кожного разу йшлося не тільки про розгром повстанських загонів, а насамперед про фізичне винищення бійців. Підрозділ майора Погодіна із військ НКВС, оточивши “банду” Апостола у Тучинському лісі на Рівненщині убив 25 чоловік і нікого не взяв живим у полон. Залишився один поранений вояк УПА, але і його прикладом по голові добив якийсь лейтенант¹⁶.

¹⁰ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 23, спр. 928, арк. 152.

¹¹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 944, арк. 3.

¹² ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 937, арк. 7.

¹³ Іван Білас, *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз 2* (Київ: Либідь; Військо України, 1994), 177.

¹⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 928, арк. 35–36.

¹⁵ Степан Макаруч, “Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр.” у *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наукових праць*, 11 (Львів: 2004), 215.

¹⁶ Там само.

Такі приклади радянської боротьби з загонами УПА були визначальними. Архівні документи дають підставу стверджувати, що у боротьбі з підпіллям ОУН і УПА радянські каральні органи першим виміром свого успіху брали кількість убитих. Усі промовці на нарадах стосовно боротьби з українським націоналістичним підпіллям, всі автори донесень, укладачі інформацій про результати боїв кожного разу насамперед наводили дані про кількість убитих “бандитів”.

На початку листопада 1944 р. об'єктом дій військ НКВС став Чорний ліс Станіславської області. Тут проти повстанців було кинуту значну кількість військ. Відділи УПА виявилися відрізними від навколишніх сіл, мали незначний запас продуктів, але завдяки гнучкій тактиці, своєчасного виходу з-під ударів їм вдалося зберегти основні сили.

Однак втрат УПА усе ж зазнавала. Особливо помітними і відчутними вони були в командному складі. 30 серпня 1944 р. загинув начальник штабу УПА на Волині-Поліссі Л. Ступницький, а 12 лютого 1945 р. – Дмитро Клячківський (“Клим Савур”), командир УПА – Північ і провідник ОУН на північно-західних українських землях. Серед загиблих старшин УПА – Північ було майже 30 сотенних і 6 курінних командирів. 45 старшин потрапило у полон¹⁷.

З осені 1944 р., коли територія України була звільнена від німецьких військ, боротьба радянського режиму проти визвольного руху помітно посилилася. Цьому певною мірою сприяла постанова ЦК ВКП(б) “Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР”, прийнята у вересні 1944 р.¹⁸ Хоча в ній наголошувалося на політичних засобах подолання у свідомості місцевого населення рецидивів українського націоналізму, на практиці ж вирішальне значення надавалося збройним формам боротьби з УПА.

В інформації М. Хрушова Й. Сталіну про хід боротьби з “українсько-німецькими націоналістами” повідомлялося, що “з часу визволення західних областей від німецьких загарбників до 1 червня 1945 р. вбито бандитів – 90 275, взято в полон – 93 610 і з'явилося з повинною – 40 395”¹⁹. Отже, разом “нейтралізовано” 224 280 “бандитів”. Ці дані викликають сумніви, вони є значно перебільшеними, адже партійні органи УРСР намагалися у такий спосіб показати свої “успіхи і перемоги”. З цього приводу секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов неодноразово звертав увагу секретарів обкомів партії західних областей на плутанину в поданні інформацій про боротьбу з ОУН і УПА. Про неправдивість поданої інформації свідчить і те, що на початку 1945 р. деякі місцеві партійні органи рапортували в Київ, що з повстанським рухом майже покінчено.

Вирішальним у боротьбі з ОУН і УПА радянське керівництво вважало 1946 рік. На 10 лютого 1946 р. були заплановані вибори до Верховної Ради СРСР. Комуністичному режимові було важливо продемонструвати відсутність у західних областях політичної опозиції. Напередодні виборів населені пункти Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької та Закарпатської областей було заблоковано військами Прикарпатського та Львівського військових округів, Українського та Закарпатського прикордонних округів, Українського округу внутрішніх військ²⁰. У січні 1946 р. у багатьох селах було розташовано постійні військові гарнізони.

Блокада 1946 р. була найважчою для УПА. У селах постійно проводилися облави, обстежувалася кожна хата і господарські будівлі, викривалися криївки. Знайдених повстанців часто убивали на місці.

Велике насичення військ і спеціальних підрозділів змусило керівництво УПА змінити тактику. Якщо до виборів у Верховну Раду СРСР УПА застосовувала тактику дії великими силами (сотні, а при більших боях і курені), то з цього часу стали використовувати менші частини (роти, рої). За бойовими одиницями закріплювалася певна територія. Це робило загони рухливішими і вони зазнали менших втрат. Головною тактикою УПА стала партизанська війна. Загони УПА використовували такі форми боротьби, як напад, засідка, рейди. Біля кожного райцентру створювалися боївки, метою яких було проведення індивідуальних актів відплати і саботажу. Учасники збройного Руху Опору перешкоджали колективізації, депортаціям населення, розгортанню радянського адміністративного апарату, знищували офіцерів НКВС, завезених із регіонів СРСР партійних активістів, а іакож місцевих колаборантів. Відділи УПА вели активну диверсійну діяльність. У 1944–1945 роках у Станіславській

¹⁷Анатолій Кентій, *Українська Повстанська армія в 1944–1945 рр.* (Київ: НАН України, Інститут історії, 1999), 149–151.

¹⁸ “Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК” 6 (Київ: Видавництво політичної літератури, 1980), 126–131.

¹⁹ “Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади”, Ярослав Лялька (Львів: Просвіта, 1993), 232.

²⁰ Там само, 33.

області було зруйновано 116 мостів республіканського і обласного значення, знищено 58 км ліній зв'язку. Ставалися постійні напади на підприємства лісо-нафто-газо і торфових розробок, спалення будівель, руйнування сільськогосподарської техніки тощо. Лише у 1946 р. у західних областях України здійснено 2 598 антиколгоспних акцій.

Підпілля розгорнуло активну агітаційно-пропагандистську діяльність. У 1951 р. органи міністерства державної безпеки західних областей УРСР звітували, що виявили і знищили 15 підпільних друкарень, з яких вилучили друкарські верстати, ротатори, стеклографи, друкарські машинки, велику кількість паперу і видрукованих листівок, брушур і журналів²¹.

Українське підпілля, незважаючи на великі втрати, продовжувало нерівну боротьбу. У донесеннях радянських чиновників за наступні роки числа вбитих, полонених та інших “бандитів” стануть значно скромнішими.

Т. зв. боротьба з бандитизмом перебувала в центрі уваги всіх партійних і силових структур. У Львові та в інших містах західних областей України проводилися наради секретарів міських і районних комітетів партії разом із керівниками районних відділів МВС і МДБ за участю найвищих комуністичних керівників УРСР – М. Хрущова, Л. Кагановича та інших. 10 січня 1945 р. така нарада із зазначеними працівниками Львівської області за участю М. Хрущова відбулася у Львові. М. Хрущов радив посилити репресії проти повстанців, зокрема, страчувати підозрілих²².

Навесні 1946 р. міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов затвердив план заходів щодо посилення боротьби з українським підпіллям. У західні області України відряджено оперативні групи працівників центрального апарату МВС СРСР. Органами внутрішніх справ УРСР збільшено кількість винищувальних батальйонів. На початку 1947 р. боротьба з національним рухом перейшла у компетенцію органів безпеки. Майже 2 тис. винищувальних батальйонів, у яких налічувалося 35 тис. осіб, було передано до МДБ УРСР²³. Міністерство держбезпеки УРСР у лютому 1947 р. “вдосконалило” методику знищення керівництва УПА. Для цих цілей виділено досвідчених оперативних працівників МДБ. Знищення керівництва УПА і ОУН мали на меті деморалізувати особовий склад підпільників, а також низових керівників²⁴.

За умов загострення напруження у світі, початку “Холодної війни”, з одного боку, й утвердження всевладдя органів держбезпеки у регіоні – з другого, дали підстави сталінській тоталітарній машині розгорнути свої титанічні можливості на повну потужність. Органи держбезпеки та внутрішніх справ діяли як завойовники, грубо нехтуючи будь-які норми законності. Своїм завданням вони вважали не тільки знешкодження збройного опору ОУН і УПА, а й залякування населення. І це робилося методами грубого тиску: оголошення сіл “бандерівськими”, фальсифікаціями карних справ, прилюдним демонструванням убитих повстанців, спаленням та вирубуванням лісових масивів тощо.

Кожні десять днів – 5, 15, 25 числа поточного місяця обкоми партії подавали в ЦК КП(б)У інформацію про хід боротьби з визвольним рухом у західних областях. У цих повідомленнях описувалися методи боротьби – використання агентів, перебіжчиків, особливо влаштування нічних засідок, у зокрема, й малопомітних з 1–3 чоловік, оточення схронів і закидання їх гранатами, спалення будівель, якщо запідозрено перебування у них повстанців тощо²⁵.

Використовувався весь досвід “таємної війни”, навіть створення псевдо бандерівських загонів і боївок для полегшення розкриття справжніх повстанських схованок.

У 1948–1949 роках проти повстанців було кинуте чотири дивізії МДБ УРСР, операцією особисто керував міністр державної безпеки республіки М. Ковальчук. Війська блокували великі території, на яких діяло збройне підпілля. Повсемісно відбувались численні сутички між підрозділами МДБ УРСР і загонами українських повстанців, обидві сторони зазнали значних людських втрат. У листопаді 1948 р. біля с. Великий Любінь Городоцького району Львівської області чекісти ліквідували групу повстанців, зокрема, керівника ОУН Львівщини Зеновія Тершаковця²⁶. Поблизу с. Гринів Бібрського району на Львівщині загинув керівник служби безпеки ОУН Ярослава Дякон²⁷. 31 січня 1949 р. у

²¹ Василь Ільницький, *Капатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)*. (Дрогобич: Просвіт, 2016), 129, 190–192.

²² “Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади”, Ярослав Лялька (Львів: Просвіта, 1993), 215.

²³ Володимир Баран, *Україна: новітня історія. 1945–1991 рр.* (Львів: Світ, 2003), 42.

²⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 119, арк. 55.

²⁵ Степан Макарчук, “Втрати населення Галичини в роки Другої світової війни” *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 35–36 (2000):

²⁶ Державний архів Львівської області, ф. П-3, оп. 2, спр. 467, арк. 91–94.

²⁷ Державний архів Івано-Франківської області, ф. П-1, оп. 1, спр. 1153, арк. 17.

Львові, відстрілюючись від співробітників МДБ, загинув начальник штабу УПА Олекса Гасин²⁸. Невдовзі поблизу с. Ясеня, що на Станиславівщині, загинув у бою командувач групи УПА – Захід Василь Сидор²⁹.

Постійно перебував у фокусі інтересів радянських спецслужб Р. Шухевич. Чекісти вперто йшли слідами Головного командира УПА, його пошук вели досвідчені “спеціалісти” із МДБ СРСР. 5 березня 1950 р. конспіративна квартира у селі Білогорща під Львовом, де в той час перебував Р. Шухевич, була атакована спецгрупою чекістів. Унаслідок перестрілки Головний Командир УПА загинув. Після загибелі Р. Шухевича антирадянський Рух Опору пішов на спад, але повністю не припинився. З свого боку каральні радянські структури й надалі проводили військові операції для виявлення і знищення збройних підрозділів УПА і підпільників ОУН.

Після смерті Р. Шухевича Головним Командиром УПА і головою Генерального секретаріату УГВР став полковник Василь Кук, який очолив збройну та політично-пропагандистську боротьбу проти радянського режиму. Про те, що підпілля діяло, свідчили численні факти. Навесні 1951 р. Волинський обком КП(б)У констатував, що “в більшості районів ще продовжують діяти залишки розгромлених, але недобитих бандитських груп. Більше того, до цих пір існує майже в повному складі Ковельський окружний “провід ОУН” і керівні ланки підпілля в Цуманському, Ківерському, Камінь-Каширському, Берестечківському, Старовижівському, Головнянському, Любомльському, Оваднівському і Турійському районах”. Навіть у травні 1953 р. ЦК КПРС визнавав “очевидну незадоволеність здійснюваних заходів боротьби з буржуазно-націоналістичним підпіллям” у західних областях України³⁰. Однак надто довго протистояти потужній машині держави тоталітарної повстанці не могли. Системні та інтенсивні репресії з боку сталінського режиму стосовно місцевого цивільного населення поступово істотно підірвали підтримку Руху Опору, й призвели до поступової дестабілізації та занепаду структур Руху Опору.

Висновки. Після воєнне десятиліття стало часом важких випробувань для населення західноукраїнських земель. У 1944–1945 роках у регіоні було поновлено сталінський тоталітарний режим, розпочалася радянська усіх сфер економічного і суспільно-політичного життя. Інтегрування західноукраїнських земель до радянської системи “казарменого соціалізму”, викликало збройний Рух Опору на західноукраїнських землях. Українська Повстанська Армія закликала до повного визволення українського народу з-під московського-більшовицького гніту. Свою мету вона вбачала в побудові самостійної, соборної Української держави. Головною тактикою УПА стала партизанська війна. Загони УПА перешкоджали колективізації, депортаціям населення, розгортанню радянського адміністративного апарату, ліквідували офіцерів НКВС, партійних активістів і тих, кого підозрювали у співпраці з радянським режимом. Підпілля ОУН розгорнуло активну агітацію і пропаганду серед місцевого українського населення та представників інших національностей.

Тоталітарний режим вдався до масового терору. Органи держбезпеки та внутрішніх військ діяли як завойовники, грубо нехтуючи будь-які норми законності. Своїм завданням вони вважали не тільки знешкодження збройного опору ОУН і УПА, а й залякування населення. Загибель у березні 1950 р. Головного Командира УПА Романа Шухевича спричинила поступовий спад Рух Опору, однак, повністю збройна боротьба не припинилася. Збройні виступи ще тривали до середини 1950-их років. Тоталітарному режимові ціною жорстоких репресій і великої переваги у військових силах вдалося придушити український повстанський рух, однак, боротьба УПА мала далекосяжні політичні наслідки.

REFERENCES

- Taras Andrusiak, *Ukrainska Holovna Vyzvolna Rada*. In: K. Bondarenko, Yurii Kyrychuk, *Ukrainska Povstanska Armii. Dovidnyk z istorii Ukrainy. A–Ya*. Za zahalnoiu redaktsiieiu Ihora Pidkovy i Romana Shusta. (Kyiv: Heneza, 2001). (in Ukrainian)
- Baran Volodymyr, *Ukraina: novitnia istoriia. 1945–1991 rr.* (Lviv: Svit, 2003). (in Ukrainian)
- Bilas Ivan, *Represyyno-karalna systema v Ukraini. 1917–1953 rr.: Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz*, vol. 2 (Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994). (in Ukrainian)
- Bondarenko Kost, Kyrychuk Yurii, *Ukrainska Povstanska Armii. Dovidnyk z istorii Ukrainy. A–Ya*. Za zahalnoiu redaktsiieiu Ihora Pidkovy i Romana Shusta. (Kyiv: Heneza, 2001). 941. (in Ukrainian)

²⁸ За вільну Україну, 15 лютого 1996.

²⁹ Там само.

³⁰ Володимир Баран, *Україна: новітня історія. 1945–1991 рр.* (Львів: Світ, 2003), 45.

- Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti, f. P-1, op. 1, spr. 1153. (in Ukrainian)
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, f. P-3, op. 2, spr. 467. (in Ukrainian)
- Il'nyts'kyi Vasyl, *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954)* (Drohobych: Prosvit, 2016). (in Ukrainian)
- Istoriia Ukrainy*, ed. by Yurii Zaitsev (Lviv: Svit, 2002). (in Ukrainian)
- Kosyk Volodymyr, *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini* (Paryzh–Niu-York–Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka u Lvovi, 1993). (in Ukrainian)
- Kentii Anatolii, *Ukrainska Povstanska armiiia v 1944–1945 rr.* (Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii, 1999). (in Ukrainian)
- Kyrychuk Yurii, *Narysy z istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40–50-kh rokiv XX st.* (Lviv: Vyd. LNU imeni Ivana Franka, 2000). (in Ukrainian)
- “*Komunistychna partiia Radianskoho Soiuzu v rezoliutsiiakh i rishenniakh zyizdiv, konferentsii i plenumiv TsK*”, vol. 6 (Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury, 1980). (in Ukrainian)
- “*Litopys neskorenoi Ukrainy: dokumenty, materialy, spohady*”, edited by Yaroslav Lialka (Lviv: Prosvita, 1993). (in Ukrainian)
- Makarchuk Stepan, “*Vraty naseleння Halychyny v roky Druhoi svitovoi viiny*”, *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*, vols. 35–36 (2000). (in Ukrainian)
- Makarchuk Stepan, “*Radianski metody borotby z OUN i UPA. 1944–1945 rr.*” in *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: zb. naukovykh prats*, vol. 11 (Lviv, 2004), p. 215. (in Ukrainian)
- Mirchuk Petro, *Ukrains'ka povstans'ka armiiia: 1942–1952. Dokumenty i materialy* (Lviv: Lviv. obl. rada, 1991). (in Ukrainian)
- Prokop Mykhailo, *Roman Shukhevykh-Chuprynka i OUN-UPA v 1943–1944 rokakh*, vol. 1 (*Suchasnist*, 1976). (in Ukrainian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (hereafter – TsDAGO Ukrainy), f. 1, op. 23, spr. 928. (in Ukrainian)
- TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 16, spr. 119. (in Ukrainian)
- TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 23, spr. 928. (in Ukrainian)
- TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 23, spr. 937. (in Ukrainian)
- TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 23, spr. 944. (in Ukrainian)
- Yarosh Bohdan, *Totalitarnyi rezhyim na zakhidnoukrainskykh zemliakh 30–50-ti roky XX st.: istoryko-politohichnyi aspekt* (Lutsk: Nadstyria, 1995). (in Ukrainian)

THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY IN THE STRUGGLE FOR AN INDEPENDENT UKRAINIAN STATE (Late 40s – mid. 50s of the XX Century)

Kostiantyn KONDRATIUK

Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhailo Hrushevsky Chair of Contemporary History of Ukraine
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: ??????
ORCID ID: ??????

The article notes that the first post-war decade was a time of severe hardship for the population of the Western Ukrainian lands. In 1944–1945, Stalin's totalitarian regime was restored in the region. The Sovietisation of all spheres of economic, social and political life began. The forced integration of western Ukrainian lands into the system of 'barracks socialism' that prevailed in the USSR provoked resistance from the UPA, which called for the complete liberation of the Ukrainian people from Moscow-Bolshevik oppression. Its goal was to build an independent, united Ukrainian state.

It is emphasised that the main tactic of the UPA was guerrilla warfare: surprise attacks, ambushes, raids, and sabotage. The UPA units prevented collectivisation, deportations of the population, and the deployment of the Soviet administrative apparatus. They eliminated NKVD officers, party activists, and those suspected of collaborating with the Soviet regime. Subversive activities were also carried out. The underground launched active agitation and propaganda among the local Ukrainian population and representatives of other nationalities.

The totalitarian regime resorted to mass terror. The state security and internal troops acted as conquerors, grossly disregarding any rule of law. Their task was not only to neutralise the armed resistance of the OUN and UPA, but also to intimidate the population. This was done through brute pressure: declaring villages 'Banderite', falsifying criminal cases, publicly displaying killed insurgents, burning villages, etc. All the experience of the 'secret war' was used, even the creation of pseudo-insurgent units and fighting groups to uncover insurgent hideouts.

In March 1950, the UPA commander Roman Shukhevykh was killed. After that, the resistance movement declined, but did not completely stop. Armed protests continued until the mid-1950s. The totalitarian regime managed to suppress the Ukrainian insurgency at the cost of brutal repression and a great advantage in military forces. However, the UPA's struggle had far-reaching political consequences.

Key words: Ukrainian Insurgent Army, western regions of Ukraine, Stalin's totalitarian regime, resistance movement.